

75 років
створення УПА

СЛАВА УКРАЇНІ!

Ярмолинецька централізована бібліотечна система
Ярмолинецька центральна районна бібліотека

75 років створення УПА

Інформаційна пам'ятка

Ярмолинці ,2017 р.

ББК 92 (4 УКР-ХМЕ)

Б 78

75 років створення УПА: інформаційна памятка/
Ярмолинецька ЦБС, Ярмолинецька ЦРБ; упоряд. Слободян О.Л. –
Ярмолинці, 2017 . – 16 с.: фото.

*В інформаційному виданні «75 років створення УПА» подано
МАТЕРІАЛИ про.*

Видання розраховане на масових користувачів.

Відповідальна за випуск: Слободян О.Л.
директор Ярмолинецької ЦБС

© Ярмолинецька ЦРБ, 2017

Перші загони під назвою УПА—"Поліська Січ" створив з початку німецько-радянської війни отаман Тарас Бульба-Боровець в Олевському районі на Поліссі. В Сарненському районі в селі Немовичі 28 червня 1941 року він видав свій наказ під № 1 про початок боротьби з більшовиками, які декілька років раніш, разом з німцями, окупували Польщу. Ці загони діяли незалежно від німців проти решток розбитих радянських військ. Із кінцем 1941 року німці змусили Бульбу ліквідувати УПА—"Поліську Січ", після чого він перейшов у підпілля з частиною своїх підлеглих — і створив нову повстанську формацію для боротьби проти німців і радянських партизанів, спершу під подібною назвою, а згодом як Українська Національно Революційна Армія (УНРА). Загони Т.Бульби-Боровця підпорядковувались Уряду Української Народної Республіки в екзилі. З Бульбою співпрацювали члени ОУН під керівництвом А. Мельника, у яких були свої військові табори на півдні Крем'янецьчини та Володимирщини.

З осені 1942 року почали паралельно створюватися збройні загони ОУН на Поліссі й Волині, очолені Степаном Бандерою, котрі також прийняли назву «УПА». Ці загони 18 серпня 1943 роззброїли УПА—"Поліська Січ" Тараса Бульби: деякі члени останньої увійшли до нової УПА, яка, спираючися на мережу ОУН на північно-західних українських землях, набирала розмаху. Її організаторами були провідні члени ОУН: Дмитро (Роман) Клячківський, Ростислав Волошин, Яків Бусел. Першим командиром УПА став Клячківський (псевдо «Клим Савур»), а шефом штабу — полковник УНР Леонід Ступницький («Гончаренко»), начальником оперативного відділу став полковник УНР Микола Омелюсік. Місцем постійно командування УПА стала Костопільщина.

Наприкінці 1941 р. і протягом 1942 р. німці проводили масові арешти членів українських націоналістичних організацій. У лютому-березні 1942 р. у Бабиному Яру було розстріляно 621 членів, серед яких відома українська поетеса Олена Теліга. У липні 1942 р. була розгромлена київська референтура ОУН(б), а її керівник Дмитро Мирон («Орлик») загинув при арешті. У жовтні-листопаді 1942 було арештовано гестапо і страчено 210 членів ОУН(б). У грудні 1942 р. було арештовано 18 активістів львівської

референтури ОУН(б), серед яких члени проводу ОУН(б) Старух Ярослав і Климів Іван, який був замордований у гестапо.

УПА постала на Поліссі й Волині, передусім, як для оборони населення перед німецьким терором, так і для оборони перед радянськими партизанами, які взимку 1942—43 наступали з білоруських лісів, грабували населення — та своїми акціями провокували ще сильніші німецькі репресії. Творці УПА розглядали її як можливий зародок регулярної української армії. Безперечно, силою УПА було те, що вона спиралася на розгалужену мережу Організації Українських Націоналістів, яка користувалася підтримкою населення: у її створенні брали участь старшини попередніх українських військових формацій та до неї вступали люди різних політичних переконань, як, наприклад, члени ОУН А. Мельника, так і непартійні, — і вона могла виступати як загальнонаціональна сила.

З її ініціативи створено Українську Головну Визвольну Раду (УГВР) як верховний політичний центр, якому підпорядкувалася УПА. Силою УПА була також і політична платформа: вона включала гасло самостійності України та боротьбу за основні громадські права, за демократію, за рівні права меншин і за співпрацю з іншими поневоленими народами проти нацизму і більшовизму. При УПА створено у 1943 окремі загони узбеків, азербайджанців, грузинів і татар, що склалися з колишніх німецьких полонених або мобілізованих німцями до допоміжної служби осіб. До УПА перейшла частина української поліції; замість неї німці створили польську поліцію, яка разом з німцями, вела каральні акції проти українського населення за підтримку УПА. Це привело до виступів українських боївок проти ворожо наставлених до українців польських колоністів та проти польських боївок. Подекуди загони УПА брали участь у кривавих польсько-українських зударях, що їх зі свого боку провокували німці.

Повстанці з Острозького відділу в Суразьких лісах. Грудень 1943 р.

Німці робили спроби знищити УПА масовими акціями (найвідоміша з них — наступ генерала фон дем Баха) і засобами пропаганди: у німецьких листівках, скиданих з літаків на територію контрольовану УПА, названо УПА «спільниками Москви». За версією УПА, у травні 1943 у засідці УПА загинув керівник «штурмових відділів» (СА) В. Лютце, а влітку 1943 відбувся ряд боїв і сутичок із німцями, як наприклад, успішний наскок УПА на місто Камінь-Каширський. З кінцем 1943 влада німців була обмежена — і місто залишено поляками, решту території контролювала УПА. Одночасно УПА частково очистила терени Рівненської, Волинської та Житомирської областей від радянських партизанів, а рейди УПА поширилися і на частини Київщини та Кам'янець-Подільщини. За радянськими джерелами, українські національно-повстанські частини діяли і на Чернігівщині, і на Кіровоградщині. Спротив ОУН діяв і на Полтавщині в 1941—1944 роках.

У період з 15 березня по 15 квітня 1943 р. в лави УПА переходить більше 4000 членів українських «шугманшафтів». У квітні розгортаються 5 куренів УПА. 27 березня 1943 року сили УПА розбили німецьку в'язницю в Ковелі, звільнивши всіх політичних ув'язнених і військовополонених. До кінця березня 1943, силами УПА, були знищені німецькі в'язниці в Кременці, Дубному, Ковелі, Луцьку і Горохові, а також концтабір у Любачевське. У звіті німців від 4 квітня, 1943 роки вказано, що райони в межах Кременець — Ковель — Костопіль — Рівне захоплені силами українських повстанців.

У липні-серпні 1943 р. німці, з метою знищити загони УПА, силами 10 батальйонів мотопіхоти та 10 000 німецьких і польських поліцейських під командуванням генерала Еріха фон дем Бах-Залевські провели наступ на територію південної Волині. Проте наступ провалився. У липні було відмічено 35 боїв, у серпні — 24,

у вересні — 15. Німецькі війська втратили близько 3000 убитих і поранених, УПА — 1237 убитих і поранених.

Восени 1943 р. окупаційна влада провела новий наступ на райони, «заражені націоналістичними бандами», силами, якими командував обенгрупенфюрер СС Г. Прюцман. У жовтні-листопаді зафіксовано 47 боїв загонів УПА і близько 125 дрібних боїв місцевих загонів УНС (Українська народна самооборона) з німцями. В результаті бойових дій німці втратили близько 1500 солдатів, загони УПА — 414 бійців. Хоча німецьким каральним військам і не удалось повністю знищити загони УПА, але їм удалось істотно понизити анти-німецькі акції УПА.

Перші загони УПА почали створюватися в Галичині в червні 1943 в Карпатах під назвою Української народної самооборони, коли туди прямували рейдом радянські партизани під проводом С. Ковпака. Головне командування УПА розглядало ці терени як базу для боротьби не тільки в умовах німецької окупації, але й на час повернення більшовиків. Крім того, з уваги на посиленій тоді німецький терор проти населення Галичини, як раніше на Поліссі й Волині: впровадження виняткового стану в жовтні 1943, наглі суди, розстріли і вішання закладників, посилені вивози до Німеччини — УПА виступила проти німців, зокрема проти здачі контингентів, вивозу молоді до Німеччини, та одночасно вела бої з радянськими партизанами.

У листопаді 1943 р. Військовий штаб військової референтури ОУН(б) перетворився на Головний військовий штаб (ГВШ) УПА.

Упродовж осені 1943 і в 1944 головне командування УПА досягло порозуміння про нейтралітет як із розміщеними в Україні частинами угорської армії, так і з румунами і в лютому 1944 з польським підпіллям (Армія Крайова), про взаємовизнання боротьби цих народів за незалежність.

На переломі 1943—44 УПА була найчисленнішою за весь час свого існування, об'єднуючи не менше 40 000 осіб, у тому числі й підпільні кадри ОУН. Роком пізніше, після переходу фронту, вже в радянській дійсності, сили УПА зменшилися до 20—25 тисяч осіб.

Для знищення УПА більшовики спершу застосували масові фронтальні бої й сутички, як наприклад, у квітні 1944 триденний бій під Гурбами на Крем'янецьчині з участю близько 30

000 вояків, у жовтні того ж року битва під Лещавою-Горішньою та зимою 1944—45 у Карпатах. Для поборювання УПА радянський уряд кинув навіть кілька дивізій військ НКВС. Узимку 1945—1946 в Карпатах було влаштовано велику блокаду з розташуванням військ НКВС по селах з метою не допустити допомоги населення загонам УПА та підпілля. Для боротьби з УПА більшовики вербували з місцевого населення так званих «стрибків». НКВС-МВС застосовували також різні методи провокації: створення фальшивих загонів УПА — спецгруп НКВС, поширення затруєних ліків й інфекційних недуг та інше. Одночасно керівники уряду УРСР та КПУ зверталися з закликом до вояків УПА скласти зброю («з повинною») за ціну помилування. Тих, хто погоджувався, НКВС включало до частин для боротьби з УПА, а згодом їх судили й висилали до концтаборів. Відомі сім таких урядових звернень, останнє з датою 30 грудня 1949. Про дії підпілля, включно з місцевими зверненнями, повідомляла радянська преса до середини 1950-их років.

Перша шпальта газети «Свобода» про повстанські акції в Карпатах у 1959 році.

Особливу роль у 1944—47 відігравали частини УПА Посяння, Холмщини та Лемківщини на кордонах Польщі: спершу група «Сян», а згодом Закерзонський край з командиром-полковником М. Онишкевичем (*Орест*) та тереновим провідником ОУН Я. Старухом (*Стяг*). Їхнім завданням було протистояти польським комуністичним органам та шовіністичним елементам

польського суспільства, які тероризували українське населення, та протидіяти примусовому виселенню українців. Для боротьби проти УПА польський уряд створив навесні 1946 оперативну групу «Ряшів», складену з частин двох дивізій. Бої, що тривали до жовтня, з огляду на розпорошення загонів УПА в терені та систему замаскованих бункерів, не дали бажаних для уряду наслідків. У березні 1947 загинув під час засідки УПА заступник міністра оборони генерал Кароль Свєрчевський, а наступного місяця польський уряд створив оперативну групу «Вісла» під командуванням генерала С. Моссора. Група, що мала знищити УПА на Закерзонні, складалася з кількох дивізій піхоти, технічних полків, літунської ескадри і частин міліції, разом 17 350 вояків. Водночас польський уряд домовився з урядами СРСР і УРСР про спільний наступ на УПА: УРСР виставила у вересні 1947 на кордон з Польщею 13 600 вояків, аналогічно біля кордону було сконцентровано численні радянські з'єднання. Тим часом УПА Закерзоння мала 17 сотень (дещо понад 2 000 вояків), а підпільна мережа та самооборонні загони населення близько 4 000 осіб.

Операція «Вісла» почалася 28 квітня 1947 і тривала до жовтня 1947. За цей час майже все українське населення виселено в основному у північні воєводства Польщі. У важких багато-місячних боях УПА й збройне підпілля понесли або важкі людські втрати, або були розбиті й розпорошені. З літа 1947 УПА почала залишати Закерзонський край; одні подалися в УРСР, інші до західної Німеччини й Австрії, де були добиті рейдами УРСР (близько 400 осіб). Невеликі групи діяли на опустілому Закерзонні (так званому «дикому полі») ще до осені 1953.

Трагічною датою історії УПА стала смерть головного командира Р. Шухевича-Чупринки, який загинув у бою 5 березня 1950. Ця втрата, виснаження і радянський терор призвели до її остаточного послаблення й ліквідації. Проте обмежені дії УПА і підпілля тривали щонайменше до 1953, а за радянськими джерелами до 1956. залишався у підпіллі до 1991 р.

Поділ УПА на групи відбувся у грудні 1943 р. Територіально УПА ділилася на чотири частини:

- **УПА-Північ** (Волинська, Рівненська і частина Житомирської та Київської областей);

- **УПАЗахід** (Дрогобицька, Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська та частини Закарпатської і Чернівецької областей), з окремою воєнною округою «Сян» (Перемищина, Холмщина, Лемківщина, Надсяння) ;
- **УПА-Південь** (частини Вінницької і Хмельницької областей).
- **УПА-Схід** (частини Київської і Чернігівської областей), частково сформована, окремого командування для УПА-Схід не створено. На цьому терені діяли лише поодинокі повстанські частини.

Присяга вояка УПА
(затверджена УГВР і введена
наказом ГВШ ч.7, з 19. VII. 1944.)

Присяга у газеті «Повстанець»

Я, воїн Української Повстанської Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому життї всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

В архівах СБУ зберігається колекція матеріалів із діяльності підпілля ОУН на території східної та південної України. Сьогодні точна кількість документів не підрахована.

У Луганській області виявлено 12 справ з цього питання, в Чернігівській — 68, у Полтавській — 6, Київській — 41, Хмельницькій — понад 100 справ. Безпосередньо у Галузевому державному архіві СБУ в Києві — понад 300 справ. Це лише ті матеріали, які попередньо виявлені, і це ще зовсім не остаточне число. По кожній з цих справ проходить не одна людина — це іноді 10 або 100 чоловік, тому мова йде про тисячі підпільників, про тисячі борців за українську державність. Прізвища цих людей були невідомі, засекречені, і точно про них не відомо.

Видавнича діяльність

Видавнича діяльність УПА бере свій початок ще з преси, започаткованої у формуваннях «Поліської Січі», збройних загонів Андрія Мельника та військових формувань Степана Бандери, газети «Гайдамаки», що почала видаватися з літа 1941 року у загонах Т. Бульби-Боровця, газети «Сурма»,

призначеної для вояків «Поліської Січі», яка виходила у Сарнах з 1941 року, часопису «Бойові вісті», що репрезентував мельниківську ідеологію^[89].

В УПА були різні неперіодичні видання. У 1944–1946 з'явилися — «Повстанець» і «На зміну». УПА поширювала звернення до українців, військових, а також до представників інших національностей (російською, польською, словацькою та іншими мовами). У лавах УПА працювали відомі підпільні публіцисти: Дмитро Маївський (*Петро Дума*), Йосип Позичанюк (*Шаблюк*), Петро Федун (*Полтава*), Осип Дяків (*Горновий*), У. Кужіль; поети Василенко Петро (*П. Волош-Василенко*), Дяченко Михайло (*Марко Боєслав*) та інші; митці Хасевич Ніл та Черешньовський Михайло. Бібліографію видання УПА склав Шанковський Лев: «УПА та її підпільна література» (Філадельфія 1952).

Ставлення до проблеми УПА

З початку 1990-х рр. в Україні порушувалося питання про надання особливого статусу ветеранам ОУН-УПА. Протягом тривалого часу не було істотних змін. У вересні 1997 р. при Кабінеті міністрів України створена урядова комісія з вивчення діяльності ОУН-УПА. 10 липня 2002 р. на одному із засідань комісії вирішено за допомогою Національної академії наук створити робочу групу істориків, щоб провести наукове дослідження діяльності УПА і на основі отриманої інформації визначити їхній офіційний статус.

На честь Дня народної єдності 22 січня 2010 р. президент Ющенко присвоїв статус Героя України Степану Бандері посмертно. Окружний адміністративний суд Донецька скасував указ 2 квітня 2010-го.

Президент України Віктор Ющенко також 29 січня 2010-го своїм указом визнав членів Української повстанської армії (УПА) борцями за незалежність України.

Питання про офіційне визнання УПА воюючою стороною у Другій світовій війні та пов'язане з цим питанням надання ветеранам УПА пільг на державному рівні, залишалося

невирішеним до прийняття ВР України пакету законів «Про декомунізацію» 9 квітня 2015 року більшістю голосів та їх підписання Президентом Петром Порошенком 15 травня 2015 року (ще значно раніше декілька західних областей вже приймали рішення про надання пільг ветеранам УПА на своїх рівнях). 9 квітня 2015 року Верховна Рада України ухвалили закон «Про правовий статус борців за незалежність України» авторства Юрія Шухевича, у якому вказано перелік організацій, які визнаються таким, що боролись за незалежність України, серед них є Організація українських націоналістів та Українська повстанська армія. Закони опубліковані 20 травня 2015 року та набули чинності з 21 травня того ж року. З 2015 року воїни УПА мають статус борців за незалежність України у ХХ столітті. Ініціатором законопроекту був син Головнокомандувача УПА Юрій-Богдан Шухевич.

75 років створення УПА

Відповідальна за випуск:

Слободян О.Л.

Редагування:

Слободян О.Л.

Комп'юльне опрацювання:

Слободян О.Л.

Підписано до друку 2017р. Формат 21x14,7

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman

Друк різнографією. Наклад 20 примірників.

Віддруковано з готового оригінал – макета Ярмолинецька ЦРБ

Смт. Ярмолинці, площа 600-річчя Ярмолинець, 1а

